

Com el qui no vol la cosa ja hem publicat l'escrit **número 100**.

Cent articles sobre arquitectura en el nostre blog. I dic "hem" perquè són reflexions que veuen la llum després de comentar-les amb la meva companya **Laura** que a banda de suggerir temes, nous punts de vista i correccions, els edita i publica. La majoria parlen de l'arquitectura del segle XX al nostre país a través dels seus autors, desconeguts per la immensa majoria, inclòs pels meus companys de professió. I és una pena perquè com a membre d'aquest col·lectiu sé el difícil que és condensar en un artefacte les demandes contraposades i a voltes fluctuants del lloc, del promotor, de l'administració, de les modes de cada moment... i sortir-se'n després de lidiar amb l'intermediari, la indústria de la construcció. Si al final les expectatives del client es veuen raonablement acomplides, és tot un èxit. I si a més tenen quelcom més, aquell "no sé què" que deia **Miquel Fisac**¹, que transcendeix la mera construcció ja és de matrícula, és **Arquitectura** en majúscula i, per tant, els seus autors mereixen que els traiem de l'anonimat. Saber d'ells i la seva relació amb el país, perquè en el fons formen part de nosaltres, de la nostra història i de la nostra realitat física a través de les seves obres. Qui no té records, sentiments, anècdotes relacionats amb l'espai...? Com diu **Manel Baixauli** en **Ignot**²: *No enyorem els llocs sinó els moments. Però els llocs ens acosten als moments.*

I per què vindicar l'arquitectura del segle XX?

Perquè és la més desconeguda i alhora la més abundant en el nostre paisatge urbà. Possiblement, supera de llarg el 90% del nostre parc construït. I en aquesta ingent producció hi trobem exemples remarcables a vindicar per més que, des de fa mig segle es digui que no hem fet res de bo des del **Romànic**. Ho hem sentit a dir d'escriptors com **Josep Pla**³ o, fins i tot, de ministres de Cultura⁴, en aquest cas per justificar l'aposta mediàtica de **Frank Ghery**. Pura ignorància!

¹ Veure en la nostra web: *Miquel Fisac a Andorra*.

² M.Baixaulí, *Ignot*, Barcelona, 2020.

³ J.Pla, *Un petit món del Pirineu*, Barcelona, 1981.

⁴ L.Moix, *Caza mayor en Andorra en Arquitectura milagrosa*, 2010.

De l'arquitectura vernacular andorrana o de la construcció amb voltes així com de l'arquitectura gòtica meridional n'he parlat molt més que de la nostra arquitectura contemporània. No deixen ser exemples apreciats que, tot i no tenir l'eternitat assegurada, és difícil que es perdin sense remordiments. Per exemple i sense anar més lluny, existeix una associació de **Velles Cases Andorranes** però no, de Noves Cases Andorranes. A més la proximitat de la producció de l'arquitectura contemporània i la dificultat d'entendre-la després de capgiraments estètics promoguts per les avantguardes, no ajuda.

Han desaparegut exemples excepcionals de l'arquitectura universal de forma inadvertida i ara són plorats per tothom: **la casa del Poble de Victor Horta a Brussel·les, les Halles centrals de París, els laboratoris Jorba de Fisac a Madrid, el cafè Torino a Barcelona d'en Ricard de Campany, Antoni Gaudí, Pere Falqués i Josep Puig i Cadafalch...** i n'hi ha que esperen en el corredor de la mort com el mític **Standard Hotel de Hollywood de Herbert Kameron**⁵ (popular per aparèixer en la sèrie Sexe en Nova York o pel·lícules com Annie Hall). Altres es van salvar de "xiripa" i no pas perquè fossin estimats. Qui no recorda el rebombori que es va muntar per la construcció de la transitòria **torre Eiffel** -inicialment només dempeus durant el temps de l'**Exposició Universal** del 1888 -i més quan es va saber que continuaria com a torre de comunicacions militars? Com tota la intel·lectualitat francesa es va posar les mans al cap en veure alterar amb aquell "avortament d'un ridícul i prim perfil de xemeneia de fàbrica" els adorables **Camp de Mart** com va dir **Guy de Maupassant**? I ara és el gran símbol de París per no dir de tota França.

I què dir de la **casa Milà** d'en **Gaudí** a **Barcelona**, popularment coneguda com **La Pedrera**, no pas com a elogi, sinó com a menyspreu a tal "deforme" edifici. Com **Picanyol** en l'**Esquella de la Torratxa** la va caricaturitzar com un garatge de dirigibles, **Junqueda** el va titllar de mona de Pasqua i **Ismael Smith** del fruit d'un terratrèmol. Per cert, **Gaudí** ni va respectar les alineacions al carrer ni l'alçada màxima i

⁵ Daniel Díez Martínez, *Otro clásico en peligro: el futuro incierto del Standard, uno de los hoteles míticos de Los Ángeles*, El País, 25.03.2022.

l'única manera que va tenir l'Ajuntament per regularitzar tan greus contravencions va ser declarar-lo monument abans que finalitzés la construcció. Possiblement, va ser el primer miracle d'en Gaudí en el seu camí cap a la beatificació. Doncs bé, ara és admirada i reconeguda arreu del món.

Tres quarts del mateix podríem dir de l'obra cabdal de **Frank Lloyd Wright**, el **Museu Salomon R. Guggenheim** que va comptar des del principi, com a París, amb el rebuig dels il·lustrats novaiorquesos. Norman Mailer va dir que "malmetria l'estat d'ànim del barri" i els pintors expressionistes **Willem de Kooning** i **Robert Motherwell** es va negar a exposar en aquell edifici tan lleig per dintre com per fora.

I així podríem seguir amb altres indiscutibles icones de l'arquitectura: l'edifici d'**Adolf Loos** en la **Michaelerplatz de Viena**, l'Òpera de **Sidney de Jorn Utzon**...

A casa nostra hem vist com l'administració salvava in extremis l'**Hotel Rosaleda d'Encamp d'Adolf Florensa** un dels exemples rellevants de l'arquitectura del granit, però com, per contra, desapareixia un dels dos únics exemples del Racionalisme al país: l'**editorial Casal i Vall** d'en **Domènec Escorsa** a Andorra la Vella.

Recordo que l'**editorial Casal i Vall** era un d'aquells edificis que sempre m'havien agradat, fins i tot, abans d'estudiar arquitectura. Recordo quan insistia en el seu atractiu parlant amb companys i també davant **Patrimoni Cultural**, la indiferència general era la resposta. Va ser un edifici que passava desapercebut, no era estrident com a bon exemple d'aquella corrent, no estava analitzat, ni estudiat, ni era de cap arquitecte mediàtic. Res s'havia fet per destacar-lo de la resta del parc construït. Quant d'importants són els catàlegs raonats! I que crucials són les administracions en aquesta tasca! No només per la capacitat d'influència sinó perquè forma part de les seves obligacions. En tot cas, tot plegat el va condemnar a la seva desaparició. També recordo com ens vam oferir a **Patrimoni** per fer un aixecament planimètric i fotogràfic per deixar com a mínim testimoni de l'immoble, la resposta va ser que ja ho farien ells... el resultat, consultat

després, deixava molt a desitjar. La mateixa oferta l'havíem fet per l'**hotel Mirador**, arran de les obres del nou **Consell General** -aquest cop acceptada per la institució, tot i que poca cosa es va poder fer donat l'estat d'abandonament i vandalisme en el qual es trobava- o amb l'**hotel Pla** d'Escaldes-Engordany, proposant un peritatge independent per comprovar la veracitat de la seva suposada feblesa estructural.

Poca cosa s'havia dit sobre la nostra arquitectura contemporània i el que hi havia, o només arribava a la meitat de segle⁶ o tenien llacunes⁷. Quan vaig ser president del **Comitè Nacional d'Icomos** conjuntament amb els companys **Xavier Orteu** (encarregat de l'edició i part de les fotografies) i **Jordi Vidal** (fotografies) vam redactar un panorama més completa i arquitectònica⁸. Volia ser un primer pas en format catàleg, per fer-ho accessible i didàctic, que encetés l'estudi aprofundit d'aquesta època, però malauradament, el més calent continua a l'aigüera.

Em sorprèn anar pel món i trobar catàlegs d'arquitectura contemporània per arreu, des de grans ciutats a petites, des de comarques a països sencers. Ja no sabem on guardar a casa totes les que hem anat adquirint, mentre que del nostre país ara per ara no hi ha res. Com podem apreciar l'arquitectura del nostre temps si no la coneixem, ni la fem conèixer.

Som i treballem d'arquitectes, però això no és obstacle perquè també ens agradi l'**Arquitectura**. No és cap oxímoron. Es pot ser un bon professional i estar interessat en la producció aliena. A casa ens agrada viatjar per veure **Arquitectura**. Hi ha edificis que visitem periòdicament i que no deixen de sorprendre en cada visita per moltes vegades que hi tornem. I no pas perquè canviïn massa sinó perquè canviem nosaltres. Ens passa amb l'arquitectura com a **José Luis Borges** amb la literatura quan deia que estava més orgullós del que havia

⁶ Lacuesta, R., "El procés de renovació de l'arquitectura andorrana (segles XIX i XX)", Revista de Catalunya núm.209, setembre 2005.

Lacuesta, R., "Arquitectura d'autor a Andorra: 1860-1960", Història d'Andorra de la prehistòria a l'edat contemporània dirigida per E.Balaguer i coordinada per S.Vela, Edicions 62, Barcelona, 2005.

⁷ R.Casabella, *Notes d'arquitectura contemporània a Andorra*, Papers de Recerca Històrica, 1, Societat Andorrana de Ciències, 2003.

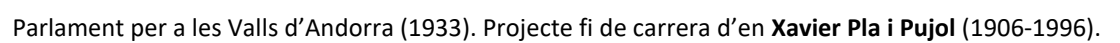
⁸ E.Dilmé, X.Orteu, *Mig segle d'arquitectura andorrana. El réflex del Moviment Modern a Andorra: 1950-2000. Els antecedents, els exemples i l'evolució posterior*, 2009.

llegit que del que havia escrit. Com que tenim aquesta dèria, després d'aquella primera visió general, vam pensar que devíem aprofundir en l'obra andorrana dels arquitectes que mencionàvem, cumulant, mes a mes, des de fa cinc anys, entrades al nostre blog. I ja en portem cent! Amb més de cinc-centes pàgines i un número similar d'il·lustracions. Hem visitat arxius nacionals, provincials, comarcals, municipals, gremials... de casa nostra i de **Catalunya**. En algun cas material per inventariar que, des d'aquí, caldria copiar per tenir-lo com a part del nostre patrimoni. Hem parlat i visitat a alguns dels protagonistes o als seus familiars... Tots amb històries fascinants lligades en un moment o altre al nostre país. I tots contents d'explicar-les. Ens quedaran al voltant d'una dotzena d'escrits per fer el tomb, després veurem... potser una recopilació mentre esperem que alguna institució agafi el relleu.

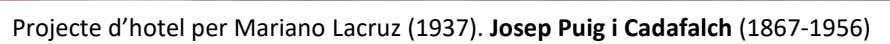
Això no vol dir que entenguem que totes les obres que hem exhumat i que continuen dempeus siguin rellevants, fins i tot, prou interessants per a conservar-les. Només vol ser un esbós d'arbre de camp que tot seguit caldria podar per donar-li una forma coherent amb els edificis més representatius d'una tendència, d'una època, tipologia, autor... No poden haver-hi architectures oblidades o massa o poc representades. I tot plegat perquè, finalment, els exemples amb millors valors arquitectònics, però també, documentals i significatius gaudeixin de la consideració legal de **monument** amb tot el que comporta -estudi, promoció, conservació...- com qualsevol exemple excepcional del passat; ser del segle XX no hauria de ser cap impediment.

Manca doncs fer aquesta tasca que esperem veure com algun dia comença a caminar.

Projecte d'església parroquial de l'Assumpció de Nostra Senyora (1951) **Miquel Fisac i Serna** (1913-2006)

Projecte d'edifici plurifamiliar per Francesc Farràs (1952). **Josep M^a.Sostres i Maluquer** (1915-1984)

